

Hozzászólások a Káté és Hiszekegy reformjához.

I. Ráció és lélek.

Már több cikkben olvastuk, hogy az unitárius kátét újra kell írni és e célból már értekezletek is voltak. A cikkekben részben fel vannak sorolva az okok, amelyek ezt szükségessé teszik, részben mint közismert és magától értetődő szükségletre hivatkoznak. Rég volt, mikor mi kátét tanultunk, de ez az idő és annak középpontjában a káté, mint valami szent emlék van a lelkünkben. Hogy egy káté miképpen születik meg, arra mi annak idején nem gondoltunk, hanem csak ott volt előttünk egy nagy sejtetéssel és erre a sejtetésre egész életünkön át keressük a megvilágításokat. És most olvassuk, hogy gyüleseznek felette, hogy kritizálnak felette, hogy kihuzogatnak belőle stb. stb. Férfikorunkra ezek egészen új dolgok, pedig belátjuk, hogy ez is könyv, ezt is meg kellett hogy egyszer írják, és ha úgy adódik, újra meg kell írni. Ennek dacára is idegenül hangzik a tárgyalás hangja, amely az egész ügyet, mint igen egyszerű ügyet kezeli. És az egész tárgyalás nem meggyőző, azt lehet mondani egyetlen részében sem.

A theologia szakszerűségétől távol álló emberek vagyunk és így elhisszük, hogy a káté elavult; bár nem látjuk be, hogy ha az utolsó kiadás husz éve történt, hogy egy káté kérdéseiben husz év olyan hosszú idő volna, illetőleg oly gyorsan változhatnék egy káté szelleme, hogy feltétlen új átdolgozásra volna szükség. Hiszen még az ugynevezett modern tudományok sem változnak ilyen gyorsan. Gyorsan csak a legfelületibb része változik kulturánknak, de az alapok ott is szilárdabbak, Ám legyen. Elavult a káté. De hogy azt ankéteken, közös értekezleteken, közös megállapodással lehet újra írni, ez még nehezebben érthető egyszerű polgári mi voltunknak.

Egyszerű könyvek, természettudományi tankönyvek is rendszeren egy szerzőtől származnak, és két szerző ritka; de értekezle-

ten megírt tankönyvről a természettudományok területén sem tudunk. Nem is lehetséges, mert minden tudomány többféle feldolgozási módot enged meg, de minden módban egyetlenegy értelem vagy szellem adja meg a szerves egységet. Épen ebben van a könyv értéke, hogy az a szellem miképpen látja a nagy összefüggéseket, vagy hogy milyen paedagógiai érzékkel közvetíti és hangsúlyozza az egyes elveket, törvényeket és összefüggéseket. A szerző egyénisége még inkább döntő, mondjuk, egy irodalomtörténetnél vagy egyáltalában szellemtudományi munkánál. És egy kátét most értekezleteken akarnak kialakítani. Ezt megcsinálni talán meg lehet, de mi lehet ennek az eredménye? A „Hitigazság, tudományos igazság“¹ című előadásomban rámutattam, hogy egyértelmű, minden ember számára ismételhető és ellenőrizhető igazságok csak a természet és matematikai tudományok területén lehetségesek. Ezzel szemben a hit igazságai egyéni természetűek. Egy egyéni hitigazság nem veszti sem érvényét, sem az illető egyénre gyakorolt hatóerejét, mert egy másik egyén azt nem fogadja el igazságnak. Mi következik ebből? Értekezleten egyértelműségekre csak a logika vagy a materiális kérdések területén lehet jutni. Azt sem tartom lehetetlennek, hogy hitkérdésekben is egy társaság megegyezésre jut, de ez nem jelenti azt, hogy mikor ezen megegyezés eredményeit nyomtatásban szélesebb körben kézbeadják, akkor ott ne akadnának többen, akik több ponttal nem értenének egyet és ne kezdenének innen is kihuzogatni. Minél inkább törekednek arra, hogy ilyen kihuzogatások ne történjenek, annál inkább fognak közeledni az u. n. materiális tudományok igazságaihoz, ahhoz a területhez, ahol a dolog természete szerint egyértelműség van: ami jelen esetben azt jelenti, hogy a káté tar-talmi területét és elvi felfogását materiálizálják, vagy közkeletű szó-val kifejezve: racionálizálják. Az elfoglalt álláspontnak és a követelt eljárásnak szükségszerűen ez a következménye. És ezen az sem segít, ha egy helyen utalás történik a dolog lelki és szellemi jellegére, azonban az idevonatkozó fogalmak már a legteljesebb racionalizmussal tárgyalatnak.

Egy káté születését nem így képzeljük. Azt hiszem, hogy közel járunk a valósághoz, hogyha azt mondjuk, hogy egy káté újra megírására theologiai jártasság, mély vallásos lélek, és bizonyos

¹ Keresztény Magvető. 1938.

{ prófétai szellem kell. Kollektív módon ezt előállítani nem lehet. Harmoniát kell teremteni az anyagi világ sokszor ellentmondónak látszó képei között és lelki tartalmat kell adni e rendszernek. A hangsúly a lelki tartalmon van. Ezért van az, hogy a legtöbb mély vallás tételeinek megfogalmazásánál kevésbé törődött a rationalis ellentmondásmentességgel, mint a lelki tartalom kifejezésével. A „Fizikai világ és szellemiség“ című előadásomban rámutattam arra, hogy a két világ közt ellentmondás nincsen. A látszólagos ellentmondások onnan származnak, hogy amint a „Hitigazság és tudományos igazság“¹ című előadásomban rövidesen kifejtettem, a szellemi és lelki jelenségek leírására használatos fogalmakat és képeket az anyag, tér, idő világából vesszük; azt mondhatnók, hogy azokat mindig csak hasonlatokkal tudjuk leírni. Ebből a leírási módból származnak a legtöbbször az ellentmondások. Azonban életünk sulypontja a lelkiekben van és épen ez a hivatása egy káténak, hogy irányt és keretet adjon a vágyó és tépelődő léleknek, és azt mintegy vezesse a belső fejlődés útján. Ezt az utat csak egyéni átélések és egyéni fejlődés útján lehet megérezni, látni és tételekbe foglalni.

Nem meggyőző egyes tételek reformraszorulásának vallás-paedagógiai megindokolása sem. A vallás-paedagógiát természetesen minden lelkész gyakorolja és minden vallásnak tanítói gyakorolják évezredek óta. Ez nem egyéb, mint tudatos rendezése bizonyos elveknek, szempontoknak és eljárási módozatoknak, melyeket valóban már régen, nyilván a káté megírásánál is alkalmaztak. A vallás-paedagógia nyilván nem megbízhatóbb tudomány, mint általában a paedagógia. Napjainkban szemünk előtt játszódik le a harcok egész sora a paedagógiai irányok között. A paedagógia sokszor egy egészen más irányu kérdésnek a függvénye és csak tisztán elvi vonatkozásaiban is végletek közt mozog, amint erről az utóbbi negyven év alatt saját szemünkkel is meggyőződhattünk. Ebből következik, hogy a vallás-paedógia lehet hasznos segédeszköz, de nem lehet bíró vallási kérdések előadási módjában. És azután lehet, hogy ugyanazt a vallás-paedagógiai elvet két ember másképen alkalmazza, mert ez az alkalmazás — mint minden paedagógiai elvnek alkalmazása — nem olyan egyértelmű, lévén ez is főképen szellemi természetű dolog. A felhozott példa,

¹ Keresztény Magvető. 1939.

hogy a régi káté mindjárt azt kérdi a konfirmandustól, hogy „mi a vallás“ nem feltétlenül helytelen vallás-paedagógiai szempontból. Ugyanis az a konfirmandus már 6—7 éves kora óta tanul vallást, illetőleg vallásos nevelésben részesül. A konfirmációnál most arról van szó, hogy az ő vallásos érzület-világát tudatosítsuk. A káté első kérdése, hogy mi a vallás, semmi egyebet nem jelent, mint azt, hogy jelezni akarja a növendéknek, hogy az egész könyvben a vallás lényegéről lesz szó. Ez a legtisztább didaktikai eljárás, amit követ minden könyv vagy az előszóban, vagy a bevezetésben, vagy valami más formában jelezvén és nagy vonalakban körülhatárolván, hogy mivel foglalkozik. Egy fizikai tankönyv is körülhatárolja előre, hogy milyen jelenségeket sorol a fizika körébe; a tulajdonképeni fizika azonban részleteiben csak ezután következik az egész könyvben. A káté is az első kérdésében csak jelzi, hogy milyen kérdésekkel foglalkozik majd, természetesen, hogy az egész könyv tételenként részletezi azt, amit vallásnak nevez. A vallás-paedagógia bizonyára hasznos tudomány, mint minden paedagógia, de még fontosabb az igazi, született paedagógiai érzék. Csak vallás-paedagógiával senki nem lesz próféta, de próféták vallás-paedagógia nélkül is alkottak vallásokat és tanítottak népeket.

Bár védekezés van ellene, mégsem tudunk szabadulni attól az érzéstől, hogy egy tulságos racionizálási törekvésről van szó, amit — mint kimutáltuk — eo ipso magával hoz a kollektív eljárás. Viszont tudatában kell lennünk annak, hogy a lelki kérdéseket csak ratioval nem oldhatjuk meg. Fordítva, ha átlátjuk bizonyos vallás-paedagógiai szempontoknak a fontosságát, azt mondhatjuk, hogy idők folyamán bizonyos képek csak didaktikai szempontokból jöttek létre. Pld. a hindu lélekvándorlásnak a közismerten egyszerű képe csak didaktikai forma az egyszerű hindu számára; a tudós brahminok a lélekvándorlás fogalmának egészen más és mélyebb értelmezést adnak. Épen ezért nem tartjuk szerencsésnek a lélekről vázolt felfogást sem.

Ennek megvilágítására legyen szabad egy nyári beszélgetésemet visszaidézni.

A vonaiban találkoztam egy igen intelligens, fiatal református lelkésszel. Véletlenül szó esik róla, hogy én unitárius vagyok és leolvasom az arcáról, hogy ez neki valami szokatlan. Mondom mosolyogva, hogy az unitáriusokat — tudom, — némelyek nem is tartják keresztényeknek, és bizonyára innen van a meglepetése.

Valóban nem tudom ennek az okát, — mondom, — eltekintve attól, hogy tételes, törvényes intézkedések vannak erről a kérdésről, tehát a felfogás törvénytelen és talán naivsága mellett gyűlölködő is akar lenni. Lelkész utitársam elmondja, hogy ennek oka valójában az, hogy az unitáriusok nem hiszik a szentháromságot. Ezt a megokolást én most hallottam először és körülbelül így folytattam: Szóval egy egyszerű dogmáról van szó és ezen mulik az egész keresztény vagy nem keresztény volta valakinek. Jó, ez egy álláspont. De ezzel szemben lehet a következő álláspont is: Ha magunk körülnézünk és megfigyeljük egész életünket, emberek élhetnek együtt, működhetnek stb. anélkül, hogy egymás felekezeti hovatartozásáról tudnának, egymást megértik, de nemcsak hogy megértik, hanem semmi különbséget egymáson felfedezni nem tudnak, reformátusok, katolikusok, unitáriusok, evangélikusok stb., amint ezt a köznapi tapasztalat százszor és százszor bizonyítja. Gondolkodásunk, érzélemlágunk ugyanaz és ebben van kereszténységünk. Hogy ez így van, az rögtön kiténik, ha egy hinduval kerülünk együvé; annak más a lelki és gondolatvilága. Most tovább megyek. Az unitáriusok szent könyve a Biblia. Ugyanaz a Biblia, ami az egész kereszténység alapja. Viszont a kereszténységen belül a történelmi idők folyamán sok felekezet volt és van, tehát a sok felekezet hozzátartozik a kereszténységhez. Tehát kérdés, hogy jogos-e egyetlenegy részletdogmához fűzni a keresztény vagy nem keresztény mivoltot.

— Ettől azonban eltekintve, a szentháromság tana nem egy objektív megállapítás, aminek elfogadása valami értelmi vagy etikai absurdumhoz vezetne, hanem — természettudományos kifejezéssel élve — elmélet. A vallások történetében igen gyakran előforduló jelenség. Mint tannak — vagy profánabban kifejezve, elméletnek — megvan a maga feladata és célja. És ez a cél lényegében didaktikai. Én mint unitárius elismerem, hogy nagy didaktikai előny van abban, hogy ha a szentháromság fogalmában benne van, egyszerre az egyetlen isten az atya, a fiuisten és a szentlélek-isten, az istentől származó, de saját, belső átlételeink által mindnyájunk előtt ismert fogalom és kép. Ebben benne van röviden kifejezve származásunk és közvetlen kapcsolatunk Istennel, benne van a fiui kötelességünk Isten iránt és benne van, hogy atyai gondoskodás történik felettünk. Ez a didaktikai érték ebben a tanban felbecsülhetetlen. Ezzel szemben, miután a kifeje-

zések a tér, idő és szemléleleiből vannak véve, és mivel főképen szemléletesen gondolkodó átlagember kevésbé tud betűszerinti értelmet és symbolikus vagy eszmei tartalmat megkülönböztetni, bizonyos ellentmondások is származnak. Ugyanis az egy és három egyenlősége a szemléletesen gondolkodó ember előtt legyőzhetetlen akadály. Azután, miután az istenfogalomban a mindenhatóság bennfoglaltatik, tehát az atya-isten mindent kimerít, viszont a fiu-isten is, mivel isten, szükségképen ki kell, hogy merítsen mindent, és így kérdés, hogy hogyan lehet megkülönböztetni őket; vagy ha megkülönböztetjük, akkor szükségképen a mindenhatóságban és -tudóságban van különbség és ha ez megvan, akkor már egyik nem is lehet mindenható és -tudó. Tehát az egyszerű gondolkodás számára legyőzhetetlen ellentmondásokkal találkozunk. Azt lehet mondani tehát, hogy az egyik hitforma didaktikailag fontosabbnak tartja az eszmei tartalmat, a másik ugyancsak didaktikailag el akar kerülni egy épen az egyszerű embernél fellépő, megoldhatatlan ellentmondást. Dávid Ferenc követte az utóbbi álláspontot; így a Jézus Krisztus szükségszerűen közelebb jött hozzánk, a szentlélek is közvetlenebb kapcsolatot nyert lelkünkkel és ezáltal az egyéni átélésnek és elmélyülésnek közvetlenebb tere van. Mindkét irányban a vallásos nevelés feladata, hogy a lelkeket átsegítse azokon a nehézségeken, melyek elkerülhetetlenek abból a tényből, hogy lelki és szellemi igazságokat is csak tér-idő és és anyagszerű fogalmakkal — képekkel, szavakkal — tudunk kifejezni.

Lelkész utitársam figyelemmel hallgatta ezt a fejtegetést és elismerte, hogy bár nem teológiai izű, mégis van benne meggondolandó. Azonban közbevetette, hogy az egyszerűbb fogalmazásnál fennáll az a veszély, hogy könnyen elvész az eszmei tartalom. Ez természetesen igaz, de viszont bizonyítja a történelem, hogy ugyanez megtörtént a másik oldalon is, sőt a betűszerinti értelmezés forrásává vált sajnálatos hangulatoknak.

A káté feladata tehát olyan fogalmazást adni, ami ellentmondásmentes, de emellett az eszmei szárnyalásnak olyan utat és lehetőséget mutat, ami a hívő ifju lelket emeli és amelyen ő lelkét mindig közelítheti a jézusi magasságok felé. Ez az emberi lélek nemesítésének módja, de egyszerismind az élet harcára való nevelés is, ha a lélek a reális élet mellett egy ideális élet lehetőségét látja maga előtt vezetőként; sőt, ha érzi, hogy az élet igazi

igazsága és igazi hatalmai ebben a nem kézzelfogható lélformában — a lélek mélyén — vannak.

Sajnos, a káté reformja körüli tárgyalásokban ezek a szempontok nem látszanak kidomborodni. Ezzel szemben szó van sok természettudományi szempontról. A lényeges kérdésekben ezekkel nem lehet sokra menni, mert ezek fogalmilag nem a hit területéhez tartoznak. Természetesen a régi írásokat lehet ezekkel korrigálni, mert valaha csak egy tudomány volt, a hitbeli írástudók tudománya és ez természetesen mindent felölelt és hitbelileg alkalmazta a tapasztalatait. Ma, a szaktudományok korában ez megváltozott. A feladat tehát helyes, hogy materiális vonatkozású dolgokra megkapjuk a korrekciókat, de viszont nagyon egyoldalú eljárás lenne a lelki élet területét is ebbe belevonni. Épen ezért polgári álláspontból nézve hiányosnak látom a szentlélekről és a Jézus Krisztusról vázolt felfogást. Lehet, hogy egyénileg ezzel sokan megelégednek, de nem elégedhetik meg vele az unitarizmus. A helyzet itt is ugyanaz, mint minden más téren. Vannak művészi lelkek, akik lyrában, drámában vagy epikában élik meg a valóságot és vannak matematikai lelkek, akik a kvantitásban és a logikában fogják fel a világ értelmét és vannak lelkek, akik a kézzelfogható substantiának kimeríthetetlen törvényszerűségében látják a világ lényegét. Ezzel szemben vannak egyesek, akik a lelki igazságokban, az egész világ felett elömlő isteni gondoskodásban és szeretetben látják a világ végső lényegét és ennek felismerésében találják meg a maguk megnyugtató helyét a világban. A különféle irányokat egymással helyettesíteni nem lehet és nem is történik ilyen törekvés; csupán a történelmi időkben egyházi részről volt harc a természettudományok ellen. Azonban ma már ez is túlhaladott álláspont; épen ezért sajnálatos volna, ha ilyen fogalmi félreértésekből túl racionális törekvések jutnának érvényre ott, ahol eo ipso nincsen helyük.

Ilyenre mutat pld. az a kifejezés, hogy Isten az emberbe élő lelket lehelt s ugyanakkor Istennél is maradt és még bőven maradt ebből a lélekből. Ez merő materializálás. Egészen köznapi tapasztalatok mutatják, hogy nem literátus emberek is tudják: hogy lelki és érzelmi dolgokra nem lehet a kvantitás szempontját alkalmazni. Egy anya, akinek tíz gyermeke van, egyenlő vagyoni viszonyok mellett bizonyára vagyonának tizedrészét hagyja egy gyermekére, de ki merné mondani, hogy szeretetének is csak tized-

részével veszi vagy veheti őket körül. Visszatérve a fogalmi zavarokra, talán még megemlíthetjük, hogy más területen is történnék tulkapások, pld. néha irodalmi kritikusok fontosabbnak tartják az ő elméleteiket a költészetnél és próbálják előírni, hogy milyen legyen az irodalmi alkotás; azért az irodalmat mégis az írók teremtették és teremtik meg. Ép így, ha vannak racionális természetek és ezek létjogosultsága ellen nemcsak hogy senki szót nem emel, hanem a racionális tudományokban ezeknek végtelen nagy működési teret is nyújt a mai élet. Viszont a mai élet az ő rendszeressége folytán elvárja, hogy ezek az ő területükön működjenek, mert ellenkező esetben csak ártnak. Én azt hiszem, hogy ezen a megfontoláson még az Amerikára való hivatkozás sem segít. Hogy Amerikában az egész éle tulnyomóan racionális elvek szerint alakult, az közismert tény. De hogy ennek a létformának kizárólagossága volna, azt valószínűleg maguk a jobb amerikai koponyák sem mondják. Ez az irányzat következik Amerika történeti és gazdasági helyzetéből. Viszont jószemű megfigyelők látják, hogy az anyagi erők uralkodása után Amerikában is bontakozóban van a tisztultabb lélek.

Épen ezért Dávid Ferenc földjén még tovább lehet ápolni az ő nagy és nemes lelkének virágait, mert lehet remélni, hogy ezekből jó kertész tud olyan magot érlelni, amivel még egyszer meg lehet majd termékenyíteni az amerikai irtást.

Dr. Gyulai Zoltán.

2.

Egységes teológiai nevelést!

Egyházi lapjainkban az utóbbi időben több értékes cikket olvastam az új unitárius káté szükségességéről és tervezetéről. Amennyire örülni tudok annak láttán, hogy unitárius életünk végre kimozdult hosszú pangási időszakából s az unitárius szellemet jellemző s egyben kötelező éberséggel vizsgálja a fejlődés vonalát, épen annyira lehangolt az a sokszor egymásnak teljesen ellentmondó felfogás, amelyet papjaink részéről e téma tárgyalásánál tapasztaltam.

Félreértések elkerülése végett már most ki kell jelentenem, hogy ez a dolgozat korán sem akar teológiai nevelésünk *birdlata*